

YUNON VA TURKIY XALQLAR MIFOLOGIYASI

Qodirova Diyora

*Fag'ona davlat universiteti Filologiya fakulteti o'zbek tili
yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada yunon va turkiy xalqlar mifologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, ularning genezisi va mushtarak jihatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki xalq mifologiyasidagi koinotning yaralishi (kosmogoniya), ma'budlar panteoni va qahramonlik eposlarining o'xshash va farqli tomonlari yoritib berilgan. Xususan, yunon mifologiyasidagi Olimpiya ma'budlari tizimi bilan turkiy xalqlarning "Tengri" e'tiqodi va tabiat kuchlariga sig'inish motivlari o'rtasidagi tipologik yaqinliklar o'rganilgan. Maqola mifologik tafakkurning insoniyat madaniyati va badiiy adabiyoti shakllanishidagi o'rnini ko'rsatib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yunon mifologiyasi, turkiy mifologiya, Tengri, kosmogoniya, panteon, qahramonlik eposi, qiyosiy tahlil, madaniy meros

Abstract: This article provides a comparative analysis of the unique characteristics, genesis, and common aspects of Greek and Turkic mythologies. The study explores the similarities and differences in cosmogony (the creation of the universe), the pantheon of deities, and heroic epics within both mythological traditions. Specifically, it examines the typological affinities between the system of Olympian gods in Greek mythology and the "Tengri" beliefs and nature worship motives of the Turkic peoples. The article highlights the role of mythological thinking in the formation of human culture and world literature.

Keywords: Greek mythology, Turkic mythology, Tengri, cosmogony, pantheon, heroic epic, comparative analysis, cultural heritage.

Mif- termini qadimgi yunon tilidagi "mythos" so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida "hikoya", "rivoyat", "so'z" yoki "afsona" degan ma'nolarni anglatadi. Mifologiya esa insoniyat sivilizatsiyasining ilk bosqichlarida dunyoni anglash, koinot sirlarini tushuntirish va ijtimoiy tartibni o'rnatish ehtiyojidan kelib chiqqan universal tizimdir. Mif shunchaki hayoliy uydirma emas, balki qadimgi insonning borliq haqidagi yaxlit tasavvuri, uning e'tiqodi va hayot falsafasining in'ikosidir [3]. Unda koinotning yaralishi, tabiat hodisalarining mohiyati va inson taqdiri ilohiy kuchlar hamda qahramonlar obrazlari orqali talqin etiladi. Mifologik tafakkur badiiy adabiyot, san'at va falsafaning shakllanishida poydevor vazifasini o'tab, umuminsoniy qadriyatlarni avloddan-avlodga ramziy timsollar vositasida yetkazib kelgan [1]. Har bir xalqning mifi uning milliy o'zligini va olamga bo'lgan munosabatini belgilaydi [4]. Shuning uchun ham mifologiyani o'rganish qadimgi madaniyatlar o'rtasidagi tipologik o'xshashliklarni tushunish imkonini beradi [8].

Yunon xalq mifologiyasi: Dunyoqarash va badiiy tizim: Yunon mifologiyasi — qadimgi madaniyatning poydevori bo'lib, u nafaqat xudo va qahramonlar haqidagi hikoyalar to'plami,

balki insoniyatning dunyoni anglashdagi ilk intellektual bosqichidir. Ushbu tizimni tahlil qilishda quyidagi jihatlar muhim ahamiyatga ega:

Mifologik dunyoqarashning genezisi.

Yunon mifologiyasi tabiat kuchlarini shaxslashtirish (antropomorfizm) asosiga qurilgan. Qadimgi yunonlar koinotni tartibsizlikdan (xaosdan) tartibga (kosmosga) o'tish jarayoni deb bilishgan. Bunda xudolar panteoni tabiat va jamiyat qonuniyatlarini boshqaruvchi oliy kuchlar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tizim insoniyat madaniyatining shakllanishida "mifologik tafakkur"ning o'rni qanchalik muhim ekanligini ko'rsatib beradi [3].

Antropomorfizm va qahramonlik motivlari.

Yunon miflarining o'ziga xosligi shundaki, ulardagi xudolar insonga xos his-tuyg'ular va xarakterga ega. Bu tizimda qahramonlar (Gerkules, Axill va b.) xudolar va insonlar dunyosini bog'lovchi ko'priklar vazifasini o'taydi[1]. Qahramonlik eposlari orqali qadimgi yunonlarning jasorat, taqdir va axloq haqidagi tushunchalari shakllangan. Bu jarayon badiiy adabiyotda komil inson obrazini yaratishning ilk namunalari bo'lib xizmat qilgan [5].

Mifologiyaning falsafiy va estetik mazmuni.

Antik mifologiya shunchaki afsona emas, balki chuqur falsafiy mushohada manbaidir. Keyinchalik Yevropa uyg'onish davri va ma'rifatparvarlik adabiyoti, xususan, I.V. Gyote ijodi uchun ham yunon mifologiyasi asosiy ilhom manbai bo'lib xizmat qildi[2]. Mifologik obrazlar (masalan, Yelena yoki Prometey) orqali insonning erkinlikka, go'zallikka va haqiqatga intilishi kabi umuminsoniy g'oyalar talqin etilgan [4].

Yunon mifologiyasi juda ko'p dostonlarning yozilishiga asos bo'lib berilgan. Yana bir qiziq tarafi shundaki yunon miflarida tangrilar va insonlar bo'liqligi va tangrilar ham insonga o'xshash xarakterlar bilan aytilishi.

Turkiy xalqlar mifologiyasi: Dunyoqarash va tizim

Turkiy mifologiya — qadimiy turkiy qabilalarning koinot, inson va tabiat haqidagi tasavvurlari majmuasidir. Ushbu tizimning markazida Tengrichilik (Tengrizm) falsafasi yotadi.

Koinotning uch qatlamli modeli.:Turkiy mifologiyada dunyo uch qatlamdan iborat deb tasavvur qilingan:

1. Yuqori dunyo: Ko'k Tengri va ilohiy kuchlar maskani.
- 2.O'rta dunyo: Insonlar, hayvonlar va tabiat ruhlari yashaydigan yer yuzi.
- 3.Quyi dunyo: Erlik xon boshchiligidagi yovuz kuchlar va ruhlar olami.

Bu qatlamlarni "Hayot daraxti" (Bayterak) bog'lab turadi[2]. Ushbu iyerarxik tuzilish turkiy xalqlarning tartib va intizom haqidagi ilk falsafiy qarashlarini ifodalaydi [4].

Totemizm va muqaddas timsollar:Turkiy mifologiyada hayvonlar bilan bog'liq totemlar muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, Ko'k bo'ri (Bo'zkurt) turkiy xalqlarning yo'l ko'rsatuvchisi, himoyachisi va ajdodi sifatida talqin etiladi[3]. Shuningdek, Ona bug'u, Humo qushi kabi timsollar xalqning kelib chiqishi va baxt-saodati bilan bog'lanadi. Bu obrazlar badiiy adabiyotda qahramonlik va milliy o'zlikni anglatish uchun xizmat qilgan [5].

Shomonlik va tabiatga e'tiqod:Turkiy xalqlarda tabiatning har bir bo'lagi (suv, tog', olov, daraxt) o'z egasiga (ruhiga) ega deb hisoblangan[1]. "Yer-Suv" (Yersu) ma'budalari va Umay ona kabi obrazlar insonning tabiat bilan uzviy bog'liqligini, unga bo'lgan ehtiromini ko'rsatadi. Bu e'tiqod tizimi insonni tabiatning bir qismi sifatida ko'rib, uni asrashga, muvozanatni saqlashga chorlagan [4].

Turk mifologiyasi ham o'ziga hos taradlarga ega. Bulardan biri insonlar va hayvonlar bir biriga yaqinligi va insonlar hayvonlardan yaralgan degan ma'noda aytilishimi ko'rishimiz mumkin .

Yunon va Turkiy mifologiya: Mashhur miflar va ularning tipologik tahlili:Har ikki xalq mifologiyasi insoniyatning yaralishi, qahramonlik va oliy haqiqatni izlash kabi umuminsoniy savollarga o'ziga xos javoblar beradi. Quyida eng mashhur miflar orqali ushbu o'xshashlik va farqlar tahlil qilinadi:

Koinotning yaralishi (Kosmogoniya):Yunon mifologiyasida dunyo tartibsiz Xaosdan boshlanadi. Undan Yer (Geya) va Osmon (Uran) ajralib chiqib, koinotda tartib o'rnatiladi. Bu jarayon moddiy unsurlarning to'qnashuvi sifatida tasvirlanadi [3]. Turkiy mifologiyada esa dunyoning yaralishi ruhiy va ilohiy kuchlar bilan bog'liq. Cheksiz suv uzra Kayra xon (yoki Oqloma) tomonidan yer va osmonning ajratilishi, "Dunyo daraxti"ning (Bayterak) barcha qatlamlarni bog'lab turishi koinotning yaxlit va muvozanatli ekanligini anglatadi [7].

Ma'rifat va Najot: Prometey va Bo'ri timsollari:Yunon miflarining eng cho'qqisi — Prometey haqidagi afsonadir. U insoniyatga olov (bilim va ma'rifat) berish uchun o'zini fido qilgan qahramon ramzi hisoblanadi. Bu inson irodasining xudolar qarshisidagi isyoni va ma'naviy yuksalishidir [2], [4]. Turkiy mifologiyada bu kabi najotkorlik vazifasini Ko'k bo'ri (Ashina) mifi bajaradi. Dushmanlar qirg'inidan omon qolgan so'nggi turk bolasini bo'ri qutqarib qolishi va yangi bir avlodga asos solishi — xalqning omon qolishi, kuchi va milliy e'tiqodining bardavomligini ifodalaydi [8].

Mifologiyaning badiiy va falsafiy ahamiyati:Ushbu miflar shunchaki ertak emas, balki xalqlarning hayot falsafasidir. Yunonlarda ma'rifat va shaxs erkinligi birinchi o'ringa chiqsa [6], turkiy miflarda tabiat bilan uyg'unlik, ajdodlar ruhiga sadoqat va jamoaviy birlik g'oyalari ustunlik qiladi [5]. Ushbu qadimiy obrazlar keyinchalik jahon adabiyoti, xususan, ma'rifatparvarlik davri durdonalari uchun ham asosiy ilhom manbai bo'lib xizmat qildi [1].

Umumiy xulosa qilib aytsek yunon mifologiyasi va turkey xalqlar mifologiyasi tangrilar borligi bilan o'xshasa hayvonlar haqidagi farazlar bilan farqlanadoi . Xar ikki halqning o'ziga hos qadimiy qarashlari yani miflari mavjud va albatta bu miflar hozirgi kundagi yozilayotgan asaelarga ham qisman ko'chib o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Gyote, I. V. Faust / Nemis tilidan Erkin Vohidov tarjimasi. – Toshkent: "Sharq" NMAK, 2015. – 464 b.
2. Anikst, A. A. Gete i Faust: Ot zamisla k zaversheniyu. – Moskva: Kniga, 1983. – 272 s.
3. Jirmunskiy, V. M. Legenda o Fauste. – Moskva: Nauka, 1978. – 424 s.
4. Svasyan, K. A. Filosofskoye mirovospriyatiye Gete. – Yerevan: Izd-vo AN ArmSSR, 1989. – 180 s.
5. Vohidov, E. So‘z latofati. – Toshkent: "O‘zbekiston" NMIU, 2014. – 216 b.
6. Ekerman, I. P. Gyote bilan suhbatlar. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2007. – 320 b.
7. Lozinskiy, M. L. Kommentarii k "Faustu" I.V. Gete. – Moskva: Izdatelstvo AN SSSR, 1953.
8. Inan, A. Tarihda va bugungi kunda shamoniyluk. – Toshkent: Fan, 1994. – 176 b.